

Op grond van het voorafgaande verzoeken wij U, in overleg met de Leden uwer Afdeeling, de wijze van bijdragen aan het fonds zoo mogelijk op de door ons voorgestelde wijze te willen regelen en *zulks ook reeds over het jaar 1874 in toepassing te brengen*; bijaldien over dat jaar door uwe Afdeeling of hare Leden nog geen bijdragen aan onzen Penningmeester, Dr. J. R. K. PENNINK te *Utrecht* zijn overgemaakt.

Namens de Commissie voor het Ondersteuningsfonds voor behoeftige Weduwen van Leden en Leden der Ned. Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst:

Prof. J. A. BOOGAARD, Voorzitter.

Dr. J. VAN DE MOER, Secretaris.

De Ondergeteekende heeft de eer te berichten dat het Hoofdbestuur der Maatschappij voor het jaar 1875 zamengesteld is als volgt:

Prof F. C. DONDEERS, Utrecht, Voorzitter.

" L. C. VAN GOUDOEVER, Utrecht, Vice-Voorzitter.

Dr. A. A. G. GUYE, Amsterdam, Secretaris.

Prof. J. A. BOOGAARD, Soeterwoude, Penningmeester.

Dr. A. H. ISRAËLS, Amsterdam, Bibliothecaris en
Vice-Secretaris.

" W. M. GUNNING, Amsterdam.

" M. J. BAART DE LA FAILLE, Leeuwarden.

" J. N. RAMAER, 's Gravenhage.

" N. B. DONKERSLOOT, Dordrecht.

Prof. B. J. STOKVIS, Amsterdam.

Dr. C. J. VAILLANT, Schiedam.

December 1874.

Dr. GUYE.

Hoofdbestuurder-Secretaris.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE CHOLERA-EPIDEMIE IN GUMBINNEN, GEDURENDE DE 2de HELFT VAN 1873. — In het *Algem. Zeitschrift für Epidemiologie* van Dr. KÜCHENMEISTER, Band I, Heft 4 u. 5, 1874, komt van de hand van Dr. A. WEISS een officieel verslag voor over de cholera in het Noord-Oostelijk deel van Pruisen. De hoofdinhoud wordt hier medegedeeld, wijl het een der eerste verslagen is, waarbij het plan van onderzoek ter nasporing van de oorzaken der cholera en hare bestrijding, aanbevolen door de Duitsehe Rijks cholera-Commissie, wordt gevolgd.

Die volgorde wordt ook hier in acht genomen.

I. VOORKOMEN VAN CHOLERA NAAR PLAATS EN TIJD.

De cholera vertoonde zich het eerst op den 2den Julij in het dorp Bittenehen aan de Memel-rivier, niet ver van de Russische grenzen, en voor het laatst op den 20sten

December, in het dorp Kallwellischken, aan de monding van de Memel; nadat zij opvolgend de gezamentlijke 16 districten van Gumbinnen had bezocht.

De districten Loetzen met 205, Tilsit met 121 en Angerburg met 64 cholera-sterfgevallen hadden betrekkelijk het meest te lijden.

Het langst duurde de ziekte:

Onafgebroken in Loetzen van 24 Augustus tot 22 October; *afgebroken*, gedurende meerdere weken, in Ragnit van 2 Julij tot 22 November, in Tilsit van 7 Julij tot 26 November en in Heijdekrug van 16 Julij tot 20 December.

In de eerste 5 weken kwam de ziekte uitsluitend in 4 districten, het stroomgebied van de Memel, voor, doch verkreeg daar nergens een epidemisch karakter, in weerwil van de voor hare verspreiding gunstige weêrs- en verkeers-invloeden.

Eerst in de 6de, 7de en 8ste week verspreidde zij zich verder over 5 districten, om daarna in 15 weken de nog vrij gebleven 7 districten te bezoeken.

De epidemie bereikte het hoogste punt in de 8ste week (van 22—31 Augustus) met 209 aangetasten en 94 overledenen.

In het geheel werd de ziekte in 9 steden en 93 dorpen waargenomen.

Het getal aangetasten bedroeg 1176; van deze zijn 620 of 53 pCt. gestorven.

Uit de verschillende berigten van burgerlijke en geneeskundige autoriteiten blijkt duidelijk, dat de cholera bijna zonder uitzondering door menschen (houtvlotters) is aangebragt, en verder verspreid grootendeels door soldaten en arbeiders.

II. VOORWERPEN, AAN WELKE DE ZIEKTESTOF ZICH HECHTEN, EN DOOR WELKE DEZE VERDER VERSPREID WORDEN KAN.

Als dragers der specifieke smetstof en tevens als middelen ter verspreiding dezer werden aangewezen („konstatirt“):

1°. *De choleralijder zelf:*

In de meeste gevallen de als „het eerst aangetast” opgegevenen;

2°. *De choleralijken:*

a. Iemand reisde van Königsberg, waar zijne vrouw en de verzorgster zijner drie kinderen aan cholera gestorven waren, met de laatsten naar Ragnit. Onder weg stierf een kind, het lijk werd te Ragnit begraven. Dit was de uitgang van de ziekte in die stad.

b. Bij het eerste sterfgeval aan cholera in het dorp Tantischken had eene begrafenis op groote schaal plaats, waaraan ook de nabestaanden uit andere dorpen deel namen. Al deze verwanten vielen als offers der epidemie. Van 102 inwoners stierven 7.

c. Een dienstmeisje te Enzuhnen werd door cholera aangetast, nadat zij aan eene begrafenis op eene andere plaats had deelgenomen.

d. De meeste visschersdorpen hebben ten gevolge van terrein-hindernissen geen eigen kerkhof. Tawe, eene plaats van 1000 zielen, moet de lijken bijna 1½ Deutsche mijlen te water naar de begraafplaats te Kastaunen vervoeren. Eene visschersboot wordt daartoe ingerigt en de lijken er in geplaatst. De bloedverwanten nemen bij, eenigen op, de kist plaats; zulk eene vaart duurt dikwijls 3 uren.

Heerscht soms eene epidemie in het voor- en najaar, bij zachte vorst, dan moeten de lijken dikwijls weken lang in huis, respectievelijk in het dorp worden bewaard, voordat deze begraven kunnen worden. Dit gaf aanleiding tot verspreiding der ziekte.

e. Eene vrouw, die eenige choleralijken had afgelegd, bezweek aan die ziekte.

f. Een choleralijk werd 3 dagen in het woonvertrek der andere huisgenooten be-

waard; er werd een begrafenismaal gehouden, met het droevig gevolg, dat 11 personen opvolgend werden aangetast.

3°. *De gezonde mensch:*

a. Een gezonde spoorwegaarbeider, werkzaam in eene geïnfecteerde streek, besmette zijne vrouw, die hem bezocht.

b. Eene gezond geblevene verpleegster van hare moeder bragt de ziekte over op hare dochter.

c. Eene bij de ter aarde bestelling van 5 choleralijken aanwezige knecht besmette zijn heer, zonder zelf ziek te worden.

d. Een jood besmette zijne vrouw, na een bezoek van een in eene andere plaats wonenden choleralijder, doch bleef zelf gezond.

e. Een verpleegde in een Ziekenhuis, waar geen cholera was, werd aangetast na een bezoek van kameraden, die hoogstwaarschijnlijk met choleralijders in aanraking waren geweest.

f. Eene vrouw wordt besmet door hare zuster, en twee andere door eene vrouw uit een besmet huis; beide draagsters der smetstof bleven zelf vrij.

g. Eene vrouw, die choleralijken heeft gewasschen, besmette hare beide kinderen, zonder zelf ziek te worden.

4°. *De uitwerpselen van choleralijders:*

a. Bewoners van een besmet huis, die een gemeenschappelijk privaat gebruikten, werden aangetast, en onder dezen eene vrouw, 12 uren nadat zij zich moedwillig had neêrgezet op een pot, waarin cholera-ontlastingen waren.

b. Bewoners van het eerst besmette huis gebruikten gezamenlijk den achterkant van eene schuur voor stoelontlasting; de faeces bleven onbedekt liggen. Spoedig na elkander werden de leden van meerdere in dit huis wonende familiën aangetast, die geene andere gemeenschap met elkander hadden dan het gezamenlijk gebruik van het "privaat".

5°. *Kleedingstukken, wasch- en andere goederen van aan cholera lijdende, resp. gestorven, personen:*

a. Eene vrouw werd aangetast, die 8 dagen te voren, zittende op een wagen naast de doodkist, haar aan cholera overleden man naar het graf gebragt en zich daarna met de door hem nagelaten goederen naar huis had begeven. Zij herstelde, doch 5 buurvrouwen, die uit een op eenige 100 schreden verwijderd huis de zieke bezochten, werden aangetast en bezweken, terwijl de ziekte nog op 4 andere personen in hetzelfde huis werd overgebragt.

b. Door kleedingstukken en goederen van choleralijders werd de ziekte te Loetzen in de meeste gevallen verspreid.

c. Arbeiders, die oude kleedingstukken uit Tilsit (besmet) naar Buddern medebragten, gaven daardoor aanleiding tot de verspreiding der ziekte.

d. Het wasschen van besmette kleedingstukken in een vijver te Widminnen was oorzaak van de voortplanting der ziekte.

e. Door in eene besmette plaats gebedelde of vermoedelijk gestolene kleedingstukken werd de ziekte naar eene andere overgebragt.

Niet besmet werden daarentegen:

a. Een lijder aan longontsteking, bij vergissing in eene cholera-barak opgenomen.

b. Eene vrouw, die in het sterfbed van een choleralijder sliep 1).

6°. *Transportmiddelen :*

Eene oude Russische rivierboot uit Kowno (besmet) gaf aanleiding tot het ontstaan der ziekte bij een arbeider, een bekenden zuiper, die deze boot met zand had geladen. Dit was het eerste geval in Gumbinnen, te Bittchen. Daarop stierf in zijn huis eene oude vrouw, ook aan cholera.

7°. *Voedingsmiddelen, dieren en gedeelten van dieren :*

Vacat.

8°. *Drinkwater :*

a. Het lijk van een choleralijderes te Tilsit werd 4 dagen bewaard in een stal, voor ieder huisbewoner toegankelijk, waarin ook de pomp, met eene vuile geheel met schimmel bedekte buis, was. Den volgenden morgen waren 10 personen, die het water uit die pomp gebruikten, ziek. Nadat deze door de politie gesloten was, zijn geen bewoners meer aangetast.

b. In de kolonie Gruendam zijn 17 personen aan cholera gestorven.

De drinkwaterbronnen zijn daar nog zoo oorspronkelijk mogelijk, zóó, dat het regenwater het vuil van menschen en dieren in de bron moet spoelen.

Het water is steeds troebel, geel en stinkend.

c. In Heijdekrug behoorden de meeste lijders tot de visschers, schippers, matrozen, houtvlotter en bewoners van den rivieroever.

De hoofdoorzaak hiervan moet gezocht worden in het gebruik van rivierwater.

d. Personen, die, uit gebrek aan pompen, water moesten drinken uit putten, gevuld met vuil, of uit stinkende tonnen, werden bij voorkeur aangetast.

e. Het gebruik van vijverwater, waarin goederen van choleralijders werden gewaschen, gaf in eene plaats aanleiding tot snelle verspreiding en tot grootere intensiteit der ziekte.

f. Te Loetzen kwam de ziekte vooral voor in huizen langs het kanaal, waaruit door de bewoners bijna uitsluitend het vuile water werd gedronken.

g. De in eene plaats het meest geteisterde gezinnen haalden hun drinkwater uit de nabij gelegen verontreinigde putten.

9°. *Huiswater en waterloopen (zie 8).*

10°. *Privaten en afvoerkanalen (zie 4).*

Eene huisepidemie werd waargenomen in eene woning, die onbewoonbaar was ten gevolge van een met vuil doortrokken bodem, door gebrekkigen afloop der gooten enz.

III. INDIVIDUEELE VATBAARHEID VOOR ZOO VERRE DEZE TE VINDEN IS.

1°. *In het individu zelf:*

Deze werd waargenomen bij visschers, schippers, matrozen, houtvlotter en oeverbewoners, bij nachtelijke uitpattingen, bij armoede en vrees voor de ziekte.

2°. *In de omgeving van het individu;*

De ziekte kwam vooral voor op moerassig laag terrein, in overvulde en onreine

1) Dit geval staat tegenover 2 andere, waarin het slapen bij choleralijders aanleiding gaf tot de verspreiding der ziekte.

woningen (tot aan de deur omgeven door mesthoopen uit varkenshokken enz.), in fabriekstraten enz.

3°. *Incubatielijd*:

De ziekte volgde in de meeste gevallen 1—4 dagen na de besmetting.

IV. DE SUB II. EN III. AANGEVOERDE MOMENTEN ONDER BIJZONDERE VERHOUDINGEN.

Vacat.

V. INVLOED VAN TELLURISCHE EN ATMOSPHERISCHE MOMENTEN OP HET EPIDEMISCH VOORKOMEN VAN CHOLERA.

In het algemeen werd opgemerkt, dat de meeste ziekte- en sterfgevallen voorkwamen bij aanhoudend hoogen thermometer- en barometerstand, dat de ziekte met het begin der eerste vorst (15 November) snel begon af te nemen en bij blijvende vorst, in December, geheel verdween.

VI. MIDDELEN TEGEN HET UITBREKEN EN DE VERSPREIDING DER CHOLERA.

Toen volgens officieele berigten reeds in Mei onder de uit Polen komende houtvlotter in andere gedeelten van Oost-Pruissen (Marienwerder en Bromberg) cholera-gevallen waren voorgekomen en er gegronde vrees bestond dat de ziekte uit Gallicië, langs de rivieren, zoude worden ingevoerd, scheen de onverwijld daarstelling van eene gelegenheid, aan de grenzen van Gumbinnen, tot onderzoek enz. der vloten, riviervaartuigen en stoombooten, die de Memel afkwamen, dringend geboden.

Tevens werden de gezagvoerders, met het doel om hen tot het achterlaten van verdachte personen aan de grenzen te bewegen, verplicht tot betaling van 50 Thlr voor elk bij het onderzoek geconstateerd cholera-geval, behalve de kosten voor verpleging der lijders.

Van de toepassing eener *observatie-quarantaine* werd in het belang van het verkeer afgezien, te meer omdat de cholera nog niet in de *Russische* grensdistricten was waargenomen.

Wel werd den 24sten Junij, toen de verspreiding der cholera door houtvlotter meer en meer de aandacht trok, en deze hoofdzakelijk langs de *waterwegen* plaats had, voorgesteld alle de Memel afkomende vloten en manschappen aan de grenzen tegen te houden, doch hiertoe meende de Regering, met het oog op bezwaren van internationalen aard, niet te kunnen overgaan. Evenmin vond zij voldoende grond voor het aannemen van een later voorstel: "om onder bijzondere voorzorgen aan de grenzen eene verwisseling tusschen buitenlandsche en inlandsche houtvlotter te doen plaats hebben."

Intusschen had de ziekte zich te Warschau tot eene epidemie ontwikkeld en was het te vreezen, dat deze *over land* in Gumbinnen zou worden ingebragt. Daarom werden de districts- en plaatselijke besturen den 30sten Junij aangemaand, onmiddellijk tot de zamenstelling van *Gezondheids-Commissiën* over te gaan, zorg te dragen voor reinheid der straten, stegen en goten en voor desinfectie der openbare privaten, logementen, scholen en andere gebouwen, vooral op de plaatsen, die bij vroegere epidemiën als besmettingshaarden waren aangewezen.

Tevens werden de besturen herinnerd aan het voorschrift, dat in tijd van cholera alle vagebonderende en bedelende, derhalve slecht gevoede en gekleede, personen,

als geëigende dragers der smetstof te beschouwen, over de grenzen moeten worden gewezen.

Toen den 2den Julij het eerste cholera-geval in Gumbinnen voorkwam, werd de *Bouwvereniging* te Tilsit tot het daarstellen van luchtige slaapbarakken en geheel geïsoleerde ruimten voor het onderbrengen van choleralijders en lijken, ten behoeve van de menigte arbeiders in hare dienst, aangespoord. Aan de opzigtters werden opiaten c. q. ter bestrijding der diarrhoeën gegeven en maatregelen voor desinfectie getroffen.

Inrigtingen tot onderzoek, ontsmetting en verpleging werden voorloopig aan de grenzen, en te Russ, vanwaar de houtvlotter gewoonlyk de terugreis aanvaardden, daargesteld.

Verder werd zorg gedragen voor beperking van het verkeer met buitenlandsche schepelingen op de aanlegplaatsen, voor onmiddellijke afzondering der choleralijders en vernietiging der op de vloten voorkomende besmette voorwerpen, terwijl eindelijk, zoo veel mogelijk, directe terugkeer der buitenlanders op stoombooten en spoortreinen onder politietoezicht werd bevolen, met verbod van terugkeer langs de landwegen.

De desinfectie werd op de grenzen van 6 Augustus tot 31 December stelselmatig toegepast. In het geheel zijn bijna 2000 vlotter ontsmet.

De tot dat einde gebouwde barakken waren te Russ op een weiland daargesteld.

De inrigting bestond uit 6 geslotene, met een vensterraam voorziene, cellen. De te ontsmetten persoon stond gekleed, met al zijne goederen, 10 minuten boven een houten rooster; onder deze werden chloordampen ontwikkeld. Slechts het hoofd werd door het raam gestoken en daardoor aan de inwerking der chloordampen onttrokken. De gedesinfecteerde personen werden daarna overgegeven aan de politie, die hen over de grenzen geleidde 1).

Een epidemisch karakter verkreeg de ziekte, gedurende hare verschijning, strikt genomen, alleen in twee dorpen.

In beide werden van hooger hand voor de grootendeels arme bevolking soepkokerijen, lazareths en lijkenhuizen ingerigt, en voor de noodige artsen, verplegers, lijken-dragers, doodgravers, genees- en ontsmettingsmiddelen gezorgd.

De *verplaatsing* en *evacuatie* der *choleralijders* in bijzonder daartoe ingerigte lazareths bleek dáár, waar de ziekte epidemisch optrad, een zeer krachtige maatregel tot bestrijding dezer te zijn. Hetzelfde geldt van de zorgvuldig doorgevoerde desinfectie, de onmiddellijke aanschaffing van "nood" kisten en de afgezonderde ruimten tot bewaring van lijken.

De *sluiting der scholen* bleek in de dorpen, die als hoogst gevaarlijke *besmettingshaarden* te beschouwen waren, in verband met de vernietiging der smetstof, dringend noodig.

Te Buddern werden, nadat meerdere personen in de kerk door cholera waren overvallen, de morgen- en avond-*godsdiensstofeningen* op de marktdagen *gestaakt*. Dit was van het beste gevolg, met het oog op de beteugeling der ziekte.

Gedurende de *jaarmarkt* te Angerburg werd verboden, dat lieden uit besmette huizen de kermis bezochten.

Met groote gestrengheid werd gewaakt dat goederen van choleralijders volgens de voorschriften werden ontsmet of verbrand.

Verder werd bepaald dat iedere plaats moest voorzien zijn van eene voldoende hoeveelheid goed *drinkwater*.

1) De houtvlotter waren vóór het binnenvaren met deze behandelingswijze in kennis gesteld.

De *ontsmetting* geschiedde met ijzervitriool, carbolzuur, chloor of chloorkalk.

Gedurende de ziekte werden de vertrekken met azijn of oplossing van carbolzuur berookt en behoorlijk gelucht. Overal waar vaten voor cholera-ontlastingen bestemd waren, werden deze, even als de laatste, met carbolzure kalk zorgvuldig ontsmet.

Na afloop der ziekte werden de waardelooze goederen enz. verbrand, anderen door koking in chloorkalk-oplossing of aschloog ontsmet, de vertrekken met kalk en chloorkalk gewit enz.

De *desinfectie* der *privaten*, *gooten* en *mesthoopen* geschiedde met een mengsel van ijzervitriool en carbolzuur. De vloeren werden met chloorkalk, azijn en water geschrobd.

Overal waar de desinfectie-middelen van overheidswege zijn uitgereikt, werden de voorschriften opgevolgd. Waar dit niet het geval was, ontmoette de autoriteit groote bezwaren. De doelmatigste voorschriften stuitten niet zoo zeer op onwil, dan wel op onvermogen af.

Daar, waar ter regter tijd afdoende middelen werden aangewend, gelukte het spoedig de uitbreiding der ziekte te beperken.

's Hage, October 1874.

Dr. CARSTEN.

DE THERMOMETRIE VAN DEN UTERUS. — Tengevolge van de zelfstandige warmteontwikkeling der vrucht is de temperatuur van den zwangeren uterus hooger dan die der vagina. Deze waarneming ligt ten gronde aan eene methode, door COHNSTEIN voor eenigen tijd in het *Archiv f. Gynaekologie* aangegeven, om door middel van den thermometer zich zekerheid omtrent het leven der vrucht te verschaffen en in het November-nummer van VIRCHOW'S *Archiv* komt hij op deze zaak terug. Vindt men, waar twijfel bestaat omtrent het leven der vrucht, de temperatuur van den uterus lager dan, of even hoog als die der vagina, dan kan men zeker zijn, dat de vrucht dood is; is daarentegen de temperatuur van den uterus hooger, maar wijst de thermometer na een paar uren eene daling aan, dan kan men evenzeer den dood der vrucht diagnostiseren. COHNSTEIN beproefde deze methode in een aantal gevallen, van welke hij er 5 kortelijk meêdeelt en hij is overtuigd, dat zij eene veel scherpere diagnose mogelijk maakt dan door andere middelen van onderzoek verkregen kan worden. Ook FEHLING, die COHNSTEIN'S methode beproefde en zijne resultaten in het *Archiv f. Gynaekologie* heeft meêgedeeld, kon in 16 van de 18 gevallen den bestaanden twijfel omtrent het leven der vrucht opheffen. Maar ook in gevallen van twijfelachtige zwangerschap wil COHNSTEIN de thermometrie van den uterus zien toegepast. Door middel der thermo-electriciteit had hij zich door proeven op konijnen de zekerheid weten te verschaffen, dat de temperatuur van den uterus bij zwangerschap hooger is dan die der vagina, wat buiten de zwangerschap niet het geval is. Sluit men nu bij de vrouw die pathologische toestanden van den uterus uit, die met verhooging der temperatuur gepaard gaan, als: endo-, peri- en parametritis, ulceratiën van den baarmoedermond, dan kan de thermometer, in den hals der baarmoeder gebragt, op de boven aangevoerde gronden den twijfel omtrent het bestaan van zwangerschap opheffen, daar fibroma uteri, eierstokgezwellen, ophooping van vet in de buikholte en andere toestanden die met zwangerschap verwisseld kunnen worden, geene verhooging van de temperatuur van den uterus teweegbrengen. Ofschoon COHNSTEIN verzekert, dat het gevaar voor abortus, door invoering van den thermometer een paar millimeters voorbij den inwendigen baarmoedermond niet groot is, zal de mogelijkheid alleen, die hij niet ontkent, voldoende zijn om menigeen van de toepassing zijner methode terug te houden.